

OSVRTI

LEKTOR – PARADOKS JEZIČNE
KULTURE

U Hrvatskoj je prevladalo mišljenje da nema pismenih ljudi, nema kulturnoga djelatnika pa bio on akademik, književnik, prevoditelj pa čak i sveučilišni profesor hrvatskoga jezika koji bi znao pismeno napisati članak, a da mu ga lektor ne mora popravljati. U jezik se razumiju samo lektori. Prevladalo je shvaćanje da je pisanje jednoga teksta samo stručni i poslovni posao, a jezična strana istoga teksta pripada lektoru. Tako se stvorilo mišljenje da bez lektora ne može biti pismenih tekstova, a time su lektori postali vlast nad svima pismenim ljudima u Hrvatskoj. I pismeni to ljudi prihvaćaju kao normalno jer je mnogima od njih nabijen kompleks da ne znaju svoj jezik, da to znaju samo lektori. Dakako, neki pojedinci ne prihvaćaju lektorski teror i bune se, traže pomoć, ali i oni samo s pola snage. Taj je problem postao gorući probleme naše jezične kulture pa je potrebno o njemu javno govoriti i javno raspravljati. Već zato što lektora ima svakakvih, ima dobrih, a ima i nezalica koji samo kvare dobar tekst ili slab ne popravljaju, nego samo šaraju po njemu, a ima i pojava kakvih ne smije biti, da anonimni lektor lektorira tekst čovjeka koji je i po svojoj naravnoj slici, po svojem zanimanju i po svojem položaju iznad lektora.

Na ovaj me članak potaklo nekoliko pojava koje ne smiju ostati bez osvrti, a posebno pitanje dr. Dunje Pavličević koja mi se potužila da joj lektor mišljenja naveske pa pita je li on u pravu. Odgovorio sam joj da nije ma što radio. Ona je takva osoba koja ne smije dopustiti da joj lektori službeno dotjeruju tekstove. A što lektori rade s navescima, pokazat ću malo kasnije.

O lektorima sam već pisao u članku O lektorskom paradoksu koji postaje pravilo, *Jezik*, XXXII, 93-95, u dva članka u *Vjesniku*, 22. 5. i 18. 9. 1993, ali to nije dosta jer se stare, često i apsurdne pogriješke ponavljaju. Već sam prije deset godina u spomenutom članku u *Jeziku* naveo paradoksalne primjere, a ništa se nije promijenilo na bolje. Da bi paradoksalni postupak bio jasniji i bez čitanja spomenutoga članka, mogu ovom prilikom navesti novi primjer iz onoga vremena. 1980. godine izdala je Školska knjiga knjigu *Govorna interpretacija umjetničkoga teksta* Novaka Novakovića, urednik joj je bio dr. Zvonimir Diklić, ocjenjivači dr. Neda Bendelja, dr. Dragutin Rosandić i Branko Šnidaršić. Prvih četvero istaknuta su imena našega jezikoslovlja, u knjizi se raspravlja o najtananimijim izražajnostima hrvatskoga jezika, a knjiga ima lektora, Đurđu Živković, jezikoslovnu bezimjenjakinju. Tu staje pamet! Kako se takva praksa nastavlja, ne preostaje drugo nego ponovno upozoravati na paradoksalne postupke u nadi da će netko

odgovoran u takvim ustanovama shvatiti da je potrebno korjenito promijeniti postupke u provjeravanju jezične korektnosti.

Nedavno su se u izdanju Školske knjige pojavile dvije knjige za učenje jezika u osnovnoj školi. Prva je dr. Dunje Pavličević i mr. Vladimire Štanger-Velički, *Moj hrvatski 2*, a druga dr. Mije Lončarića i Ante Vladimira Bikića, *Moj hrvatski 3*. Ništa neobično da na kraju prve ne piše da je lektor Vladimir Strojny, a druge Zlata Babić. Na prvi pogled uobičajen postupak jer na velikome broju knjiga tako piše. Međutim kad se zna da je dr. Dunja Pavličević sveučilišni profesor hrvatskoga jezika na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, da je doktor filoloških znanosti, da je i Mijo Lončarić doktor filoloških znanosti, a Vladimir Strojny i Zlata Babić jezikoslovnoj javnosti nepoznati lektori jer se nisu javili ni jednim člankom, onda valja zaključiti da je tu nešto naopako. Sveučilišna profesorica i doktori filoloških znanosti pišu knjige koja poučavaju učenike o jeziku, a sami trebaju lektore. Tu nije kraj priče. Urednik je prve knjige dr. Zvonimir Diklić, profesor hrvatskoga jezika, doktor filoloških znanosti, sam pisac pravopisa i ako je bilo jezičnih slabosti, on je trebao upozoriti autorice da ih uklone. Zatim su na knjizi zapisana dva stručna savjetnika od kojih je jedan dr. Stjepko Težak, autor kojega našoj javnosti i ne treba predstavljati, ali je ovom prilikom važno napomenuti da je autor gramatičkih i metodoloških priručnika hrvatskoga jezika i da je bilo što za jezično usavršavanje, on bi sigurno upozorio autorice. Zatim su tu tri stručne ocjenjivačice i da je bilo kakvih jezičnih nedostataka, si-

gurno bi upozorile autorice. Ne znam kakav je motiv vodio Strojnoga da se prihvati lektoriranja takve knjige. Da je imao tu što raditi, pristojnost bi tražila da upozori autoricu da je to njezin zadatak. Kad se ipak prihvatio posla na kojem nije imao što raditi, nije mu ni preostalo ništa drugo nego da mijenja naveske.

Knjiga *Književnost 1* autora D. Rosandića i M. Sicela, sve čitanke autora Diklić-Skok, Skok-Diklić-Bežen, Skok-Bežen u izdanju Školske knjige imaju lektore. Istaknuti profesori hrvatskoga jezika sastavljaju čitanke, a lektoriraju ih bezimena lektori. Što uz te profesore imaju raditi lektori, ja ni uz najbolju stručnu maštu ne mogu zamisliti.

Vladimir Strojny označen je kao lektor i na knjizi Ivane Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine* u izdanju Školske knjige, Zagreb, 1994. Ne znam što je on tu radio, odnosno što je mogao raditi. Knjiga ima urednicu Slavicu Halačev, a zbirku je priredila Marija Duš, koja je napisala dvije stranice predgovora. Zar te dvije stranice nisu mogle korektno urediti urednica i priređivačica, odnosno zar zbog tih dviju stranica, ako su uopće trebale lektora, treba na cijelu knjigu staviti ime lektora? Tekst Ivane Brlić-Mažuranić nije trebao lektora jer lektor na umjetničkome tekstu nema što raditi. Ako je uz urednicu i priređivačicu lektor ipak imao kakvoga posla, onda se trebao bar pobrinuti da tekst bude onakvim kakvim ga je napisala Ivana Brlić-Mažuranić. A on to nije učinio. Provjerio sam prigovore iznesene u prvome članku ovoga broja *Jezika* i vidio da umetnuti dio *sve od krošnje do krošnje* nije odijeljen zarezom kako je napisala autorica, *kakav* nije vraćen u

kakov, momci u momčići, strelica u strjelica, tamne javore u tanane javore, položili u polojiti... Nisam provjeravao je li lektor sam sudjelovao u daljnjem kvarenju autoričina teksta, ali i bez toga je tu lektor peti točak pod kolima. Ne samo da nije upozorio urednicu da joj je priređivačica podvalila najgori tekst pod imenom čuvene književnice nego je pod sva prijašnja iskrivljavanja još stavio svoje ime kao da je i sam što korisno pridonio tomu izdanju.

Na predstavljanju knjige *Povijest Hrvatske bratske zajednice* javno je rečeno da je jezik te knjige dobar i na rektorsko pitanje zašto je to tako, slavodobitno je rečeno da je to zato što ga je lektorirala izvrsna lektorica Zlata Babić. Nazočni autor to je šutke prihvatio iako je time javno rečeno da je on nepismen, da ne zna pisati kad treba lektorovu pomoć. To nije ostalo samo na javnoj izjavi nego je zasvjedočeno za svu budućnost jer na kraju knjige piše lektoričino ime.

Pojedinac, ma tko bio, ne smije imati lektora, odnosno ako ga ima, to odmah znači da je nepismen. Tu trećega nema jer se ta tvrdnja ne može pobiti nikakvim razlozima. A kod nas ne samo da lektora imaju obični ljudi, nego i književnici, akademici pa čak, kao što vidimo, i profesori hrvatskoga jezika. Ne može čovjek biti intelektualac ako uz svoju struku ne zna ništa o ostalima, a jezikoslovlje mora svakomu intelektualcu biti prva sporedna struka. Pravopis, gramatika i rječnik morali bi biti nastolni priručnici svakoga intelektualca u koje zagleda kad je u čemu nesiguran. Istina, mi nemamo pouzdanoga rječnika hrvatskoga književnoga jezika, ali to se može naknađivati drugim rječ-

nicima i priručnicima. Ni jedan pismen čovjek ne smije dopustiti da mu tko službeno lektorira tekst, bar ne smije dopustiti da lektorova bude posljednja. Kako će netko znati dobro govoriti ako ne zna dobro pisati. Znam da to nije bezuvjetno vezano, ali ipak valja lektorski posao promatrati i u tome svjetlu. Jer onaj tko je pismen, sigurno će bolje govoriti nego da je nepismen, a danas javno govoriti mora gotovo svaki čovjek, pogotovu intelektualac.

Lektora mogu imati poduzeća kao što su Školska knjiga, Leksikografski zavod, HPT, vlada, ministarstva i sl., a neka i moraju, jedna da lektori provjeravaju kakva djela izdaju jer ako izdaju jezično nakaradna djela, onda su za takva izdanja odgovorna poduzeća, druga da njihova ustanova ne širi loš jezik. Posebno lektora trebaju imati javna glasila jer se u njima javljaju ljudi najrazličitije naobrazbe, pa i neobrazovani, te je prema prilikama potrebno da lektor intervenira, ali tada s potrebnim oprezom u pisanom tekstu jer u govorenom i onako ne može kad ide izravno u eter. Tamo gdje lektor postoji, nije njegov zadatak da pošto-poto mijenja tekst, nego da ustanovi je li tekst jezično korektan, a ako nije da se popravi. Ne mora to raditi lektor, nego je najbolje da se tekst vrati autoru da ga jezično dotjera. A ako lektor već lektorira tekst, nakon ispravaka autor bi morao dobiti svoj tekst na uvid i u tisak bi smjelo ići samo ono što odobri autor. U sporu autora s lektorom mora biti kako hoće autor jer je on gospodar teksta, a nije lektor. Lektor može biti samo jezični savjetnik, a posljednju riječ mora imati autor i kad nije u pravu. Tada najviše što može lektor jest da izvijesti poslodavca, izdavača, kakav je

jezik teksta da izdavač odluči. Izdavač ima pravo ne objaviti tekst koji nije jezično u redu, ali nema pravo nametati autoru jezik koji on ne želi. Zato lektor nikako ne može biti vlast nad autorom. Pogriješka je dakle i dobrog lektora što se postavlja kao vlast nad autorom pa tekst mora biti kako lektor hoće, a ne kako autor. Da vlast nad tekstem ima samo autor, većina lektora nikako da shvati.

Imati svoga lektora postalo je tako uobičajeno da to više nije sramota nego naprotiv čast, kao što je nekada bila velikaštu čast što ima svoga paža i pažu što može imati svoga gospodara. Zato je kod nas danas već sasvim normalno da i akademici imaju svoje lektore.

Članak Milana Puljiza *Dama pleše po hrvatskom* počinje ovako:

“Na radnom stolu glavnoga lektora Hrvatskoga radija, prof. Mihovila Dulčića, tekst iz pera hrvatskoga akademika. Na stranicama dosta ispravaka. Upitan neće li se akademik naljutiti – mnogo je šara po stranicama – iskusni se lektor osmjehnuo. Naljutiti – rekoste – ne samo da se neće naljutiti, nego će biti to zadovoljniji što mu tekst više dotjeram. Naljutio bi se kada bi otkrio pogreške koje nisam ispravio.

Tako o tekstu misle akademik i lektor. Što je pisac teksta naobraženiji, neovisno o struci, to se više brine da mu tekst bude jezično čistiji, dotjeraniji.” (*Vjesnik*, 14. 11. 1994, 14)

To je napisano u pohvalu kako se akademik brine za jezik, a “Mlada dama koja sama za sebe tvrdi da piše pjesme, da je pjevačica i plesačica” buni se kad joj prigovaraju da je izraz *Laži me* pogriješan. Da nije kako jest, to bi bila samohvala istaknutoga lektora, ali je, na

žalost i našim academicima nametnuto mišljenje da oni nisu i ne mogu biti pismeni, nego da njihova djela moraju imati lektora kako se ne bi morali stidjeti pred svijetom zbog svoga jezika. A što javno piše da tekst nisu oni sami napisali, nego da im je službeno popravljao lektor, to kao da je dobro. Primjera na žalost ima u izobilju pa evo jednoga koji mi je slučajno pri ruci. Nije riječ o akademiku, nego o članu suradniku, ali to nije toliko bitno jer knjiga nosi naslov *Brod*, a podnaslov *Kulturno-povijesna monografija*, dakle već podnaslovom pokazuje kojoj sferi pripada. Izašla je 1994. godine u izdanju Ogranka MH u Slavonskome Brodu, a na kraju knjige piše ime dvoje lektora od kojih je jedna autorova kći. Kći je dakle službeni lektor ocu članu Akademije. Znam, kad se već lektorira, nije važno tko je lektor, ne prigovaram zbog toga, nego zbog toga da ta knjiga ima službenoga lektora. Ako je ocu u tome već trebala pomoć, zar to kći nije mogla napraviti bez javnoga isticanja da je pomagala članu Akademije u jezičnom dotjerivanju njegova teksta. Ako pak 200 posebno odabranih najboljih hrvatskih znanstvenika i umjetnika nije dovoljno pismeno, tko je onda pismen, tko onda uopće može biti pismen. Ne vjerujem da hrvatskim academicima zaista treba lektor, a ako im treba, onda im on ne može mnogo pomoći. Ne može biti dobar stručnjak tko ne pozna je nazivlje svoje struke i tko misao ne zna izložiti na prikladan način. Ta bez toga nitko nije ni mogao postati akademikom jer bez dobre pismenosti nije mogao postati ni dobrim stručnjakom. Nepismenost je dakle samo stjecajem prilika nabijen kompleks da nitko u Hr-

vatskoj ne može biti pismen bez lektora. Znam, teškoća je u tome što je hrvatski jezik i pravopis prolazio znatne promjene pa stariji intelektualci nemaju volje ponovno učiti, ali stručnjak ne smije biti ravnodušan prema zbivanjima u jeziku koji mu je osnovno sredstvo u radu i prepustiti ga lektorima. Što ne zna, valja naučiti.

Jasno je da je briga za jezik odlika, ali ne na taj način da tekst stručnjaku dotjeruje službeni lektor. Ako on predaje nepismen tekst, to je njegova sramota, a ne pohvala što pokorno daje svoj tekst službenomu lektoru. Pismenost svakoga pojedinca u prvome je redu njegova privatna stvar. Ako se pismenost prepusti samo lektorima, nikada nećemo postati pismeni, čak ćemo i nazadovati. Ako je prilog formalno nepismen, kao što su pogrješke u č-ć, ije-je, u jednačnjima po zvučnosti, tada to može popraviti sam urednik, a ako je tekst stvarno nepismen, što znači da nije upotrijebljeno primjereno nazivlje, da predmet nije jasno izložen na priklađan način s obzirom na one kojima je tekst namijenjen, tada ga urednik vraća autoru da ga popravi, i to o svome trošku. To je zadatak urednika jer ne može nitko biti urednikom tko je nepismen, tko nije sposoban procijeniti je li jezik korektan ili nije. Tu su i ocjenjivači djela. Zato za jezičnu korektnost teksta odgovornost trebaju preuzeti urednici i ocjenjivači. Ako članak treba lektorirati, to mora ići na autorov račun. Zato pri ustanovama ne bi smjele postojati stavke za lektoriranje tuđih tekstova.

Da je pojava mnoštva lektora nakaradna pojava naše pismenosti, vidi se po tome što su gotovo svi lektori jezikoslovni bezimenjakovići. Rijetki su

koji se javljaju člancima kao Jelka Pavišić, lektorica pri vladi RH, i pri tome pokazuje da misle o onome što rade. Neki koji se jave, jave sa samo na svoju sramotu, pokazuju svoju jezikoslovnju golotinju, kao jedan što je pisao protiv naziva mrki medvjed. Znam da ima dobrih praktičara, ali i oni često rade mehanički i sustavno uništavaju pojave koje je trebalo ostavljati, kao što je npr. trijebljenje *j* u tipovima kao *strjelica*, *h* u *hrđa*, *hrvati* i *hrvati se* i sl. Mnogi lektori skriveni u anonimnosti, a s općom slavom lektora kao prijeko potrebnih dotjerivača tuđih tekstova samo šaraju po papiru da se vidi da su nešto radili. To ne govorim napamet, nego na temelju podataka. Neki me autori često pitaju je li lektor u pravu kad im je promijenio tu i tu riječ, a neki mi šalju kopije lektorskih zahvata na kojima se vidi da gotovo ni jedan lektorski zahvat nije opravdan. Naime kad lektor dobije na lekturu dobar tekst, on mora pokazati da je nešto radio, misli da se moraju vidjeti njegovi ispravci pa ispravlja bilo što. A kad lektor već postoji, on treba konstatirati kakav je tekst i kad je dobar, treba izvijestiti poslodavca da je tekst dobar i da nije imao što ispravljati. A plaću je zaslužio samim čitanjem.

Kao konkretan primjer neopravdanih lektorskih zahvata mogu pokazati tekst Vedrane Juričić pod naslovom *Jedinstveni stvarni naslov za glazbene publikacije*. Dobio sam na uvid prve četiri tipkane stranice i na njima su 62 lektorska zahvata, prosječno 15 po stranici, tako da je tekst sav šaren od ispravaka što znači da je lektor imao mnogo posla. To bi pokazivalo da je autorica nepismena. Međutim kad se pogleda sadržaj lektorskih zahvata, onda se vidi

da je to uglavnom kvarenje autoričina teksta.

Autorica veoma često upotrebljava navezak -a, dakle ne uvijek, a lektor ga mehanički briše, pa njezino: *Upotreba jedinstvenoga stvarnoga naslova* ispod lektorova pera izlazi: *jedinstvenog stvarnog naslova*. I tako 23 puta. U tekstu je ostao samo jedan navezak, *stvarnoga naslova*, očito lektorovim previdom, i tako je tekst u tome smislu potpuno promijenjen, neopravdano daka-ko. Navesci su područje stila i ne bi smjeli biti stvar lektorskih zahvata, pogotovu danas kad se navesci sve više upotrebljavaju i kad za to ima i jezičnih opravdanja.

Autorica smješta zanaglasnice na najbolje mjesto u rečenici, iza prve naglašene riječi, a lektor joj premješta na lošije po tipu: *u Pariškim je načelima iz 1961. riješena dotadašnja terminološka nedosljednost*, a lektor zanaglasnicu premješta iza glagola *riješena*. I tako šest puta, svaki put na lošije.

Autorica napiše stilski biranije, bolje: *što mi danas nazivamo jedinstvenim stvarnim naslovom*, a lektor joj okreće jezično običnije, dakle stilski slabije: *što mi danas nazivamo jedinstveni stvarni naslov*.

Poznato je stilsko isticanje pomoću vezika i pa autorica napiše: *i jezične i sadržajne varijante*, a lektor izbriše prvi veznik i tako ukine autoričino isticanje.

Lektor zadire i u tvorbu riječi pa riječi *obrada* i *prerada* po dva puta mijenja u *obradba*, *preradba*, dakle promjena bez pravoga razloga, to više što na jednom mjestu ostavlja *prerada*.

Dio je promjena neutralan pa lektor nije trebao ništa dirati ili su lektorove

promjene možda malo bolje, ali opet nepotrebne, a samo ih je nekoliko opravdano, ali su tako sitne da je za njih bio dovoljan urednik i korektor, kao i za dvanaest tehničkih promjena, uglavnom označivanje da brojku za bilješku treba podići, tri su tipkarske pogriješke.

Zanimljivo bi bilo razmotriti što je lektor propustio promijeniti kad je već mijenjao, ali to za ovu priliku nije važno. Kad se sve uzme u obzir, lektor je na tom tekstu bio potpuno nepotreban, a glavninom štetan. Da nije ništa uradio, bilo bi bolje, autorica bi za javnost bila pismenija nego što je to izašlo nakon lektorova zahvata. Tekst je izašao u *Vjesniku bibliotekara*, vjerojatno 1989. godine, a da autorica nije vidjela ni odobrila što je lektor napravio. Jedan dio lektora upravo kvareći tuđe tekstove ili ih nepotrebno mijenjajući zarađuje svoj kruh. A to nije pošten posao.

Iz svega proizlazi da se područje i način rada lektora mora mijenjati: lektori se ne smiju nametati autorima kao vlast, autori ne smiju pokorno prihvaćati lektorske zahvate jer na svakoj knjizi na kojoj piše ime lektora, znači da je autor nepismen. Ocjenu treba li tekst jezično dotjerati daju urednici i ocjenjivači, a nepismene tekstove treba vraćati autorima da se sami pobrinu za jezično usavršavanje. Kad se počnu prihvaćati ta načela, mislim da će porasti razina naše pismenosti jer je dosadašnji posvemašnji način lektoriranja već odavno postao paradoks naše pismenosti.

Ovaj bi tekst mogao izazvati buru. Bude li tako, može biti samo dobro jer bura pročišćava zrak.

Stjepan Babić